Патрик ЗЮСКІНД

ІСТОРІЯ ПАНА ЗОММЕРА

Повість

Коли я ще лазив по деревах, — а це було давно-давно, багато десятиріч тому, — я ледве сягав метра зросту, носив черевички двадцять восьмого розміру й був такий легенький, що міг літати. Та ні, не брешу, я справді міг літати — ну, майже міг, чи скажімо краще так: відчував у собі здатність літати, досить лишень було дуже захотіти… Бо точно пригадую: якось я справді ледве не полетів. То було восени, я ходив тоді до першого класу, і, коли повертався зі школи додому, знявсь такий вітрюган, що я, навіть не розчепірюючи рук і опираючись на вітер під таким самим гострим кутом, як ото стрибун на лижах із трампліна, ба ще й під гострішим, міг летіти й не падати. І коли я біг отак навпроти вітру із Шкільної гори, — бо школа стояла на пагорбі за селом, — біг, розкинувши руки й лише трішки відштовхуючись від землі, вітер підхоплював мене так, що я без найменших зусиль міг робити стрибки на два-три метри заввишки та на десять-дванадцять — уподовж. Ну, може, й не аж такі вже високі й довгі, та хіба це має тепер якесь значення! Важливо те, що я майже летів, і якби тільки був розгорнув поли пальта, схопивши їх за ріжки й наставивши мов крила, — вітер остаточно підняв би мене вгору, і я з неймовірною легкістю полетів би від Шкільної гори над долиною аж ген до лісу, й далі над лісом униз до озера, де стояв наш будинок, і, на превеликий подив батька, матері, сестри та брата, які були для літання вже занадто старими й важкими, виписав би над садком елегантне коло, поширяв би ще над озером, полетів би аж до того берега, а потім неквапом ковзнув до хати, аби не спізнитися до столу на обід.

Але я не розстібав пальта й не злітав по-справжньому вгору. І не тому, що боявся літати, а просто не знав, як і де приземлюсь і чи взагалі

зможу приземлитися. Тераса перед нашим будинком була надто тверда, садок — замалий, а вода в озері — надміру холодна. Піднятися — не проблема. Але як потім спуститись?..

Так само складалося й із лазінням по деревах: вибратись нагору було зовсім неважко. Перед очима стирчали гілки та сучки, їх легко налапати й перевірити на міцність, перш ніж підтягтись чи поставити ногу. А от братися донизу важче, нічого не видно, доводиться наосліп шурхати ногою в гіллячці, доки надибаєш опору, яка часто виявляється зовсім ненадійною, трухлявою чи слизькою. І тоді ти або зісковзуєшся, або провалюєшся, і якщо не встигнеш обіруч учепитися за якусь гілку, впадеш каменюкою додолу, підкорившись чинному й понині так званому законові падіння, що його італійський вчений Галілео Галілей відкрив ще чотириста років тому.

Найболючіше я забився, падаючи з дерева, того ж таки року, коли ходив до першого класу. Падіння почалося на висоті чотири з половиною метри, зі смереки, й відбувалося достоту за першим Галілеєвим законом, який звучить так: відстань, подолана падаючим предметом, дорівнює половині добутку з прискорення сили земного тяжіння та часу в квадраті ($S = ½g \times t2$); отож падіння тривало рівно 0,9578262 секунди. Це екстремально короткий час. Коротший, ніж потрібно для того, щоб полічити від двадцяти одного до двадцяти двох, коротший навіть, ніж час, за який устигаєш вимовити саме число "двадцять один"! Усе відбувалося так швидко, аж я не міг ні розчепірити руки, ані розстебнути пальто й використати його як парашут; навіть не встиг подумати, що падати мені, власне, зовсім ні до чого, бо я ж можу літати. Анічогісінько не встиг я подумати за ці 0,9578262 секунди, й перш ніж узагалі збагнув, що падаю, гепнувся на землю вже за другим Галілеєвим законом падіння ($v = g \times t$) зі швидкістю понад 33 кілометри, та ще й з такою силою, що переламав потилицею гілляку завтовшки як моя рука. Силу цю називають силою ваги. Вона не просто тримає світ ізсередини, а й має таку капосну звичку: все, велике воно чи мале, з грубою міццю притягати до себе. Лише коли спочиваємо в материнському лоні чи, пірнувши, шастаємо під водою, ми начебто

почуваємо вивільнення з-під її влади. Крім цієї елементарної мудрості, я здобув унаслідок падіння ще й добренну гулю. Вона за кілька тижнів розсмокталась, однак з роками на тому самому місці, де колись була, я почав відчувати дивну сверблячку та постукування, тільки-но змінювалася погода, особливо взимку. Та й нині, за сорок років по тому випадкові, моя потилиця править мені за надійний барометр, і я можу точніше, ніж метеорологічна служба, прогнозувати, чи завтра йтиме дощ, а чи падатиме сніг, чи буде сонячно, а чи насувається буря. І ще я думаю: почуття непевності й незібраність, на які я досі слабую, є запізнілим наслідком того падіння зі смереки. Так мені, наприклад, стає дедалі важче не відходити від теми, формулювати коротко й чітко певну думку, а коли розповідаю таку історію, як оця, то мушу добре пильнувати, щоб не втратити нитку, бо тоді почну перескакувати з п'ятого на десяте, а під кінець і геть забуду, з чого почав.

Отже, коли ще лазив по деревах, — а лазив я довго й добре, — я не тільки падав! Я міг видряпатися на дерево з голим стовбуром, без нижніх гілок, умів перелазити з дерева на дерево, будувати собі засідки у верховітті, а якось навіть спорудив на дереві посеред лісу, на висоті десять метрів, справжнісінький будинок з дахом, вікнами та килимами. Мені здається, найбільше часу в дитинстві я провів на деревах — там я їв, читав і спав, завчав англійську лексику та латинські неправильні дієслова, математичні формули та фізичні закони, як наприклад оті Галілеєві, на деревах виконував шкільні домашні завдання, усні й письмові, а ще полюбляв пісяти з дерева крутою дугою, так щоб аж листя чи глиця шелестіли.

На дереві було спокійно, тут ніхто тебе не чіпав. Сюди не долинав ні вимогливий поклик матері, ані настирливий крик старшого брата, тут були тільки вітер, шерех листя й тихе порипування стовбурів… І панорама, чудова неосяжна панорама: я сягав поглядом не лише над нашим будинком і нашим садком, а й понад іншими будинками та садками, ген за озеро й за село, аж до самісіньких гір, а коли вечорами сутеніло, то з верхівки свого дерева я міг бачити сонце ще й за горами, тоді, коли для людей унизу, на землі, воно давно вже зайшло. Це було

схоже на літання. Може, не так феєрично, ну, й трохи менш елегантно, проте це була добра заміна літанню, тим паче, що я поволі підріс, досягши метра вісімнадцяти сантиметрів, та й важив двадцять три кілограми, тобто став заважким для літання. Вже не злетів би, навіть якби знявся справжній буревій і я розстебнув своє пальто й широко розгорнув поли. А ось по деревах, як мені тоді здавалося, можна лазити все життя. Коли мені виповниться сто двадцять років і я буду справжнім дідуганом — однаково сидітиму там, угорі, на верхівці береста, бука чи смереки, мов стара квола мавпа, вітер тихо гойдатиме мене, а я дивитимуся понад луками та озером у далечінь, аж ген за гори…

Та що це я все про літання та про дерева! Надміру перейнявся тим Галілеєвим законом та власною потилицею-барометром. Я ж хочу розповісти зовсім інше — історію пана Зоммера, наскільки це взагалі можливо, бо, власне кажучи, там і не було ніякої справжньої історії, був тільки той дивний чоловік, життєвий шлях якого, — чи, правдивіше, мандрівний шлях якого, — кілька разів перетинався з моїм. Але краще я почну все від початку.

В той час, коли я ще лазив по деревах, був у нашому селі… чи то пак, не в нашому селі Унтернзее, а в сусідньому — Обернзее, хоч їх і годі було чітко виокремити, бо Обернзее, Унтернзее та інші сусідні села не були якось особливо розмежовані, а шикувались одне за одним без видимого початку й кінця понад озером вузьким ланцюжком садків, обійсть, будинків та повіток для човнів… Отже, в цій місцевості, кілометрів за два від нас, жив собі чоловік, якого звали пан Зоммер. Ніхто не знав його ймення — чи він Петер, чи Пауль, чи Гайнріх, чи Франц-Ксавер, а може, його звали просто доктор Зоммер чи професор Зоммер, а може, професор доктор Зоммер, — усі знали його тільки як пана Зоммера. Так само ніхто не відав, чи той пан Зоммер десь працює, чи має якийсь фах. Зате було відомо, що фах має пані Зоммер: вона робила ляльки. День у день сиділа в квартирі, у півпідвалі будинку маляра Штангльмайєра, й майструвала там з вовни, ганчір'я та тирси маленьких ляльок, яких щотижня, спакувавши, відносила на пошту. Повертаючись додому, заглядала до крамаря, до пекаря, до м'ясника та

до зеленяра, приходила до хати з туго набитими господарськими сумками й потім тиждень нікуди більше не виходила, а майструвала нових ляльок.

Звідкіля взялися ці Зоммери — теж ніхто не знав. Колись вони просто прибули в наші краї — вона автобусом, він пішки — й відтоді так тут і жили. Не мали ні дітей, ні родичів, та й у гості до них ніхто ніколи не заходив. І хоча про те подружжя, а надто про пана Зоммера, ми не знали майже нічого, можна з повним правом сказати, що пан Зоммер став найвідомішою особою в наших краях. На добрих шістдесят кілометрів в окрузі не було жодної людини, дорослої чи малої, яка б не знала пана Зоммера. Його знали навіть собаки, бо пан Зоммер ніколи не сидів на місці. З раннього ранку до пізнього вечора ходив туди-сюди. Не було такого дня, коли пан Зоммер не мандрував, хоч би там що творилося надворі — падав сніг чи град, штормило чи лило мов з відра, нестерпно палило сонце чи насувалася буря, — пан Зоммер подорожував. Частенько виправлявсь із дому ще до сходу сонця — так розповідали рибалки, котрі о четвертій ранку вирушали човнами витягати з озера свої сіті, а додому вертався часто вже вночі, коли високо в небі стояв місяць. За день міг подолати надзвичайно довгий шлях: обійти навкіл озера — а це майже сорок кілометрів — було панові Зоммеру за іграшку. Двічі, а то й тричі за день сходити до окружного міста — десять кілометрів туди, десять назад — для пана Зоммера не становило проблеми. Коли ми, діти, ранком, о пів на восьму, сонні плентали до школи, назустріч нам крокував свіжий і бадьорий пан Зоммер, який уже кілька годин був у дорозі; коли ми, потомлені й голодні, вертали ополудні додому, нас випереджав хвацькою ходою пан Зоммер; а коли ввечері того самого дня я востаннє перед сном визирав у вікно, могло статися, що внизу, на вулиці Озерній, рухалася висока худа постать пана Зоммера й, мов тінь, зникала в темряві.

Впізнати його було неважко навіть на поважній відстані, нікого подібного ми в наших краях не бачили. Взимку він носив довге й широчезне чорне пальто з надзвичайно цупкого драпу, яке за кожним кроком підскакувало на ньому, мов завеликий футляр; до пальта ще

треба додати гумові чоботи, а на лисину — червону шапчину з помпоном. Зате влітку — а літо для пана Зоммера тривало від початку березня до кінця жовтня й було, отже, найдовшою порою року, — пан Зоммер носив мілкого солом'яного капелюха з чорною стрічкою, коричневу полотняну сорочку та короткі коричневі штани, з-під яких стирчали цибаті сухі ноги, майже всуціль з вен та сухожилків, які ховались унизу в незграбних гірських черевиках. У березні ті ноги були сліпучо-білі, й розширені фіолетові вени вимальовувалися на них чітко, мов складне розгалуження на картах річкової системи; та вже за кілька тижнів ноги набували медяного відтінку, в липні ставали блискуче-бурими, як сорочка та штани, а до осені так задублювалися сонцем і вітром, що вже неможливо було розрізнити на них ні вен, ані сухожилків чи м'язів, і ноги пана Зоммера набували вигляду вузлуватих соснових гілок з обдертою корою, аж поки в листопаді нарешті зникали під довшими штаньми та довжелезним чорним пальтом і, сховані від усіх поглядів, потроху вибілювалися, поступово досягаючи до наступної весни своєї первісної безбарвності.

Як улітку, так і взимку пан Зоммер завжди мав із собою дві речі, й ніхто ніколи не бачив його без них: однією такою річчю була палиця, а другою — заплічна торба. Його палиця була не простим ціпочком для прогулянок, а довгою хвилястою герлигою з горішини. Герлига сягала панові Зоммеру аж до плеча й ніби правила за третю ногу, без допомоги якої він ніколи не досягнув би таких швидкостей і не подолав відстаней, неприступних для пересічного ходака. Щотри кроки пан Зоммер викидав палицю наперед себе й спирався нею об землю, за кожним таким порухом долаючи добру відстань, і це справляло враження, ніби ноги потрібно йому менше від правої руки з палицею. В таку мить пан Зоммер дуже нагадував рибалок, які плавали в своїх пласкодонках, відштовхуючись від дна довгими жердинами. А от заплічна торба була завжди чи майже завжди порожня, оскільки пан Зоммер тримав у ній лише бутерброд та згорточок прогумованої пелерини з каптуром, якою накидався, коли його в дорозі зненацька заставав дощ.

Але куди ввесь час подорожував пан Зоммер? Що було метою тих нескінченних мандрів? З якої речі він постійно гасав туди-сюди по дванадцять, чотирнадцять, шістнадцять годин на добу? Цього ніхто не відав.

Одразу по війні, коли Зоммери тільки-но поселилися в нашій місцевості, на такі мандри ніхто не звертав особливої уваги, бо тоді всі снували дорогами з торбою за плечима. Не було ні автомобілів, ні бензину, тільки раз на день — автобус. Нічим стало палити в печі, нічого їсти, й, щоб роздобути десь кілька яєць, чи трохи борошна, чи якусь картоплину, чи кіло брикету, чи навіть паперу для листування або лез для гоління, часто доводилося ходити пішки за тридев'ять земель, а здобич тягти додому в руках або ж у торбі за плечима. Та вже через кілька років у селі можна було купити все, завозили вугілля, п'ять разів на день ходив автобус. А невдовзі придбали автомобілі: спочатку наш м'ясник, потім і бургомістр та зубний лікар; маляр Штангльмайєр їздив мотоциклом, а його син — мопедом. Нікому більше не спадало на думку плуганитись чотири години пішки до райцентру, аби щось купити чи одержати паспорт. Нікому, крім пана Зоммера. Пан Зоммер і далі ходив пішки. Рано-вранці завдавав собі на плечі рюкзака, брав герлигу й вирушав вулицями й провулками, полями та луками, лісом і навколо озера, від села до села. Й так — до пізнього вечора.

Але дивувало те, що він ніколи нічого не продавав і не купував. Його рюкзак лишався завжди порожнім, коли не рахувати бутерброда й пелерини. Пан Зоммер не ходив ні на пошту, ані до окружного муніципалітету: то був клопіт його дружини. В гості теж не ходив. Буваючи в місті, не заглядав нікуди щось там перекусити чи випити, навіть не сідав на лавку перепочити, а дійшовши до мети, повертав і чимчикував просто додому. Коли його запитували: "Звідкіля це ви, пане Зоммере?" чи "Куди йдете?" — він роздратовано крутив головою, так ніби на ніс йому сіла муха, й мимрив щось таке, чого або зовсім неможливо було розібрати, або ж тільки через п'яте в десяте. Це звучало приблизно так: "…самедужепоспішаюбіжуоценашкільнугору… швиденькообійтиозеро…дуже

кваплюсядужесамезараззовсімнемаючасу..." І, поки його перепитували, мовляв, що ви сказали, він миттю зникав під рішучий стукіт своєї герлиги.

Один-єдиний раз я почув од пана Зоммера ціле речення, вимовлене чітко й зрозуміло, якого досі не забув. Це сталося в кінці липня, в неділю пополудні, під час жахливої грози. День почався чудово, без жодної хмаринки в небі, в обід було ще так задушно, що весь час хотілося холодного чаю з цитриною. Батько взяв мене з собою на верхогони. Він щонеділі їздив на ці змагання, вряди-годи брав і мене. До речі, їздив не для того, щоб закладатись, а суто з любові до цього спорту. Хоч сам зроду не сидів у сідлі, він був пристрасним любителем і знавцем коней. Міг, наприклад, у прямому й зворотному порядку по пам'яті перелічити всіх німецьких переможців дербі з 1869 року, найвидатніших представників англійського дербі, володарів французького Призу Тріумфальної арки, починаючи з 1910 року. Він знав, який кінь любив грузький грунт, який — битий, чому старі коні охоче долали бар'єри, а молоді ніколи не бігли більш як на 1600 метрів, скільки фунтів важив той чи той жокей і чому дружина господаря іподрому пов'язала свій капелюшок червоно-зелено-золотавою стрічкою. Батькова конезнавча бібліотека налічувала понад п'ятсот томів, а під кінець свого життя він навіть придбав власного коня, точніше, удвох з напарником виклав шість тисяч марок, аби випустити коня на перегони у власних кольорах, — але це вже інша історія, яку я розповім іншим разом.

Отже, ми були на іподромі. Й коли пополудні верталися додому, здавалось так само задушно, ба навіть задушніше, ніж опівдні, хоча небо затяг сірий серпанок. На заході повисли важкі свинцеві хмари з гнійно-жовтими краями. За кілька хвилин батько змушений був увімкнути фари, бо хмаровище раптом опинилося так близько, що затягло ввесь обрій, кинувши на землю похмурі тіні. Потім з пагорбів скотилося кілька хвиль шквального вітру, які широкими смугами розляглись на полях, і здавалося, ніби лани стали гладенько зачесані, а чагарники полякалися й принишкли. Майже одночасно почався дощ, ні, ще не дощ, упало кілька важких крапель, товстих, мов виноградини, які

тут і там ляскали об дорогу й розплющувалися на радіаторі та вітровому склі. А вже потім почалася гроза. Згодом газети писали, що це була найлютіша гроза в наших краях за останні двадцять два роки. Чи це правда — я не знаю, бо мені тоді минав лише сьомий рік, але я знаю напевне, що такої грози я ніколи більше не бачив, та ще й з вікна автомобіля на грунтовій дорозі. Вода падала з небес уже не краплями, а хвилями. Дорогу раптом затопило. Машина порола хвилю, розбризкуючи обабіч височенні водограї, й крізь вітрову шибу не видно було нічого, крім води, незважаючи на те що "двірники" несамовито металися туди-сюди.

Та це ще було не все. Дощ поступово переходив у град, спочатку це можна було вловити тільки на слух, бо шум змінився на дрібне торохтіння, й відчувалося, як холод проникає всередину автомобіля. А потім стало видно зернята, попервах маленькі, мов крупа, яка, проте, швидко виросла до розміру горошку, тоді — голубиних яєць, і нарешті по машині затарабанила суцільна маса гладеньких білих м'ячиків, одскакуючи од капота в такому несамовито дикому хаосі, що мені робилося моторошно. Стало зовсім неможливо їхати далі, й батько зупинився на чиїйсь межі — ах, про яку межу може йтися, коли й самої дороги, не те що межі, чи там поля, чи дерева, чи ще чогось, уже за два кроки не було видно; хіба що мільйони крижаних більярдних кульок вирували в повітрі й, падаючи на автомобіль, знімали жахливий гуркіт. Усередині теж так торохтіло, що годі було почути один одного. Ми сиділи ніби у великій литаврі, по якій тарабанив велетень, сиділи й тільки перезирались, мерзли й сподівалися, що наш прихисток не розвалиться.

За дві хвилини все минуло. Град припинився, вітер ущух. Мрячив тільки тихий дощик. Поле, яким пронісся шквалистий вітер, лежало довкола, наче розтоптане. Від кукурудзяного лану лишилися самі стебла. Та й дорога здавалась усіяною сміттям — скільки сягало око, лежали крижані кульки граду, оббите листя, галузки, колосся. А ген попереду крізь тонку запону дощу я раптом розгледів постать чоловіка, що йшов дорогою. Я кивнув батькові. Нам видалося дивним, що якась

людина може прогулюватись отак просто неба, після такого граду, тоді як усе навкруги, зметене й розкидане, лежало долі. Ми рушили, давлячи шинами тріскучі градини. Коли під'їхали ближче, я впізнав короткі штани, довгі жилаві ноги, чорну прогумовану пелерину, клунок мокрого рюкзака й енергійну ходу пана Зоммера.

Ми наздогнали його, й батько звелів мені спустити бічну шибку. До салону вхопилося холодне повітря.

— Пане Зоммере! — гукнув батько. — Сідайте, підвеземо!

Я переліз на заднє сидіння, звільняючи місце попереду. Але пан Зоммер не відповів. Навіть не зупинився. Ба й скоса на нас не поглянув. Сягнистими кроками, допомагаючи собі горіховою палицею, він ішов далі дорогою, засипаною градом. Батько їхав за ним.

— Пане Зоммере! — гукнув крізь відчинене вікно. — Сідайте ж до нас! Така негода! Ми підвеземо вас додому!

Та пан Зоммер не реагував, невтомно крокуючи далі. Щоправда, мені здалося, ніби він ледь розтулив губи й пробелькотів одну зі своїх незрозумілих відповідей. Але нічого не було чути, тож, може, його губи просто тремтіли від холоду. Тоді мій батько нахилився праворуч, відчинив дверцята, їдучи поряд з паном Зоммером, і закричав:

— Та сідайте ж, ради Бога! Ви ж геть вимокли! Ви себе доконаєте так!

Вислів "ви себе доконаєте" був, правду кажучи, дуже невластивим для батька. Я ніколи не чув, щоб він серйозно казав комусь: "Ви себе доконаєте!" "Типовий стереотип, — любив він пояснювати, коли десь чув чи вичитував це речення, — а стереотип — затямте собі раз і назавжди — це мовний зворот, який так часто вживала всіляка потолоч, аж він із часом перестав будь-що означати. Це те саме, — вів він далі, вже

розпалившися, — те саме, коли ви чуєте безглузді слова: "Випийте чашечку чаю, моя люба, вам стане краще!" Або: "Як ведеться нашому хворому, пане докторе? Думаєте, він подолає недугу?" Такі балачки походять не від життя, а з поганих романів, з дурнуватих американських фільмів, і через те — затямте раз і назавжди — щоб я їх від вас ніколи не чув!"

Ось так любив висловлюватися мій батько про слова на зразок "ви себе доконаєте". Проте тоді, в грозу, на грунтовій дорозі, подовбаній градом, їдучи поряд з паном Зоммером, він викрикував крізь одчинені дверцята автомобіля саме такий стереотип: "Ви себе доконаєте так!"

І раптом пан Зоммер зупинився. Думаю, саме на слові "доконаєте" він став як стій, та ще й так зненацька, що батько теж мусив загальмувати, аби не проїхати повз нього. А пан Зоммер переклав горіхову герлигу з правої руки в ліву, обернувся до нас і з гримасою крайнього розпачу, штрикаючи в багнюку палицею, голосно й чітко проказав: "Дайте ви мені нарешті спокій!" Більше він не промовив нічого, тільки це. Потім грюкнув дверцятами нашої машини, перебрав герлигу знову в праву руку і пішов, не кинувши більше жодного погляду ані вбік, ані назад.

— Зовсім здурів, — сказав мій батько.

Коли ми поминули пана Зоммера, я крізь задню шибу побачив його обличчя. Очі дивилися додолу, лише зрідка він зводив їх, широко розплющені й перелякані, щоб глипнути на кілька кроків перед себе. Щоками стікала дощовиця, скрапаючи з носа та підборіддя. Рот був ледь розтулений, і мені знову здалося, ніби ті губи ворушаться. Може, під час ходьби він говорив сам до себе.

— У цього пана Зоммера клаустрофобія, — сказала наша матуся, коли ми за вечерею згадували грозу. — Важка форма клаустрофобії, а

це хвороба, коли людина не може спокійно сидіти в закритому приміщенні, навіть у власній кімнаті.

— Клаустрофобія означає, власне… — почав був батько.

А мати закінчила:

— Що людина не може всидіти у своїй кімнаті. Так мені розтлумачив доктор Лухтерганд.

— Слово "клаустрофобія" походить з латинської й грецької, — пояснював далі батько, — а це, певно, відомо докторові Лухтерганду. "Клауструм" означає "зачинений" чи "закритий" і трапляється в багатьох інших словах різних мов. Хто з вас може назвати мені бодай ще одне подібне слово?

— Я, — обізвалася моя сестра. — Я чула від Рити Штангльмайєр, нібито пан Зоммер завжди здригається. Отако всім тілом. Він такий неспокійний, як дзига, каже Рита. Досить йому сісти на стілець, як уже здригається. А не здригається, тільки коли ходить, і тому змушений постійно гасати, щоб ніхто не бачив, як він здригається.

— В цьому він схожий на стригуна, — зауважив батько, — тобто на дворічного коня, який теж здригається й тремтить усім тілом від напруження, коли вперше бере участь у перегонах. Жокеї мають тоді клопіт, щоб його настренчити. Потім стригун, звичайно, звикає або ж йому надівають шори. Хто з вас може мені сказати, що означає "настренчити"?

— Нісенітниця! — відрізала матуся. — В автомобілі Зоммер міг собі спокійно здригатися. Хіба це комусь заважало б?

— Боюся, — розмірковував батько далі, — пан Зоммер тому не сів у нашу машину, що я вжив стереотип. Я сказав: "Ви себе доконаєте!" Сам

не втямлю, як це зі мною трапилося! Я переконаний, що він сів би, якби я звернувся до нього не такими словами.

— Дурниця, — знову втрутилася мама. — Він не сів, бо в нього клаустрофобія, і він не може сидіти не лише в кімнаті, а й у зачиненому автомобілі. Запитай доктора Лухтерганда! Тільки-но хворий опиняється у зачиненому приміщенні, — автомобілі чи кімнаті, — в нього починаються припадки.

— Як це — "припадки"? — запитав я.

— Може, — обізвався мій брат, що був старший за мене на п'ять років і вже встиг прочитати геть усі казки братів Гриммів, — може, пан Зоммер подібний до скорохода з казки "Як шестеро землю обходили", що за один день міг оббігти навколо цілого світу. Коли він приходить додому, то змушений прив'язувати себе до чогось ременем, бо інакше не може зупинитися.

— Таке, звичайно, теж не виключене, — сказав батько. — Може, пан Зоммер просто має ще одну, зайву ногу, тож мусить постійно бігати? Треба попросити доктора Лухтерганда, щоб спутав йому ту ногу.

— Нісенітниця, — знову заперечила мати, — в пана Зоммера — клаустрофобія, й більше нічого, а від клаустрофобії ліків немає.

Коли я лежав у ліжку, в моїй голові ще довго крутилося це дивне слово, "клаустрофобія". Я навіть кілька разів повторив його вголос, аби не забути. "Клаустрофобія... клаустрофобія... в пана Зоммера — клаустрофобія. Це означає, що він не може залишатися в своїй кімнаті... А те, що не може залишатися в кімнаті, означає, що він постійно мусить ходити туди-сюди просто неба... Оскільки в нього клаустрофобія, пан Зоммер мусить постійно вештатися туди-сюди... Але якщо "клаустрофобія" — це те саме, що й "не-могти-залишатися-в-своїй-кімнаті", а "не-могти-залишатися-в-своїй-кімнаті" — те саме, що й

потреба "постійно-ходити-туди-сюди-просто-неба", тоді "потреба-ходити-туди-сюди-просто-неба" і є ця сама "клаустрофобія"... І тоді можна було б замість того важкого слова "клаустрофобія" просто казати "потреба-ходити-туди-сюди-просто-неба"... Але це означало б, що замість "пан Зоммер мусить постійно ходити просто неба" матуся могла б так само сказати: "Пан Зоммер мусить постійно ходити просто неба, бо він постійно мусить ходити просто неба...Тут мені трохи запаморочилося в голові, і я спробував швидко забути це нове для мене химерне слово і все з ним пов'язане. Натомість уявив собі, що пан Зоммер зовсім не хворий, а постійно вештається тому, що дістає велике задоволення від прогулянок на свіжому повітрі, так само, як я — від лазіння по деревах. Пан Зоммер мандрував собі на радість і втіху, це було так і не інакше, а всі заплутані пояснення й латинські та грецькі слова, вигадані моїми батьками під час вечері, були такою ж нісенітницею, як і третя нога в казці братів Гриммів!

Але за якусь мить я згадав обличчя пана Зоммера, яке побачив з вікна автомобіля, — залите дощем обличчя з напівроздуленим ротом і величезними переляканими очима, — й подумав: од задоволення обличчя таким не стає; жодна людина, яка робить щось собі на радість і втіху, не має такого виразу. Такий вираз буває в тих, хто боїться; або в тих, кому під дощем так нестерпно хочеться пити, що вони могли б випити ціле озеро. Мені знову запаморочилося в голові, і я щосили намагався забути обличчя пана Зоммера. Але що дужче намагався, то виразніше поставало воно перед моїми очима: я бачив кожну зморшку, кожну складку, кожну краплину поту й дощу, ледь помітне тремтіння губів, які, здавалося, щось мимрили. Це мимрення повиразнішало, і я відчув голос пана Зоммера, який промовив благально: "Дайте ви мені нарешті спокій! Спокій дайте мені нарешті, спокій!.."

І лише тоді сам пан Зоммер дав і мені спокій, у цьому допоміг його голос. Обличчя розтануло, і я заснув.

У моєму класі вчилася дівчинка, яку звали Кароліна Кюкельман. Вона мала карі очі, чорні брови й каштанове волосся, скріплене праворуч над

лобом заколкою. На потилиці та за вухами в неї сіявся пушок, який виблискував на сонці і часом ледь помітно тремтів на вітрі. Коли сміялася чудовим дзвінким голосом, вона випинала в'язи, закидаючи голову трохи назад, примружувалась і аж сяяла від задоволення. Я міг би без кінця дивитись у це обличчя, та й дивився коли тільки міг, на уроках чи перервах. Але робив це нишком, аби ніхто не бачив, навіть сама Кароліна, бо я був дуже сором'язливий.

Сміливішим я ставав у снах. Там я брав її за руку, вів до лісу, і ми видиралися вдвох на дерева. Сидячи поряд у гіллі, я дивився у Каролінине обличчя зовсім зблизька й розповідав їй про різні пригоди. А вона сміялася, відхиляючи голову назад і мружачи очі, так що я міг легенько дмухнути їй за вухо, туди, де ріс пушок. Подібні сни навідували мене по кілька разів на тижні. Це були гарні сни, годі й казати, але ж тільки сни і, як усі сни, вони не задовольняли душу цілковито. Я б усе віддав задля того, аби бодай один-єдиний раз насправді побути поряд з Кароліною й дмухнути їй у потилицю чи за вухо... Але я майже не мав такої надії, бо Кароліна, як більшість інших дітей, жила в Обернзее, і тільки я один — в Унтернзее. Наші стежки розбігалися зразу за шкільними воротями врізнобіч — горою вниз, луками до лісу, і, перш ніж зникнути в лісі, були вже так далеко одна від одної, що я не міг розгледіти Кароліну в гурті інших дітей. Часом чув тільки її сміх. Коли був південний вітер, цей хрипкуватий сміх ще довго долинав через поля й супроводжував мене аж додому. Але коли він бував, той південний вітер, у наших краях!..

Одного разу — це було в суботу — сталося диво. На перерві до мене підбігла Кароліна, зовсім близенько, й каже:

— Слухай-но, ти ж завжди сам ходиш до Унтернзее?

— Сам, — відповів я.

— Слухай! У понеділок я піду разом з тобою...

Потім набалакала ще купу всякої всячини, згадувала про якусь материну подругу, що живе в Унтернзее, і що мати потім забере її, Кароліну, в цієї подруги, й вони з матір'ю, чи з подругою, чи з матір'ю та подругою… Я вже всього й не пам'ятаю, забув, думаю, забув відразу, ще тоді, коли Кароліна мені розповідала, бо я був такий уражений, просто приголомшений отією заявою: у понеділок вона піде разом зі мною, — що взагалі не міг нічого більше чути, а може, не хотів. "У понеділок я піду разом з тобою…"

Решту дня й протягом неділі ці слова бриніли мені в вухах так солодко, та що там солодко — прекрасніше за все, що я досі читав у братів Гриммів, прекрасніше, ніж обіцянка Принцеси в "Жаб'ячому королі": "Ти будеш їсти з мого блюдечка, можеш спати в моєму ліжечку". І я рахував час нетерплячіше, ніж Румпельштільцхен: "Сьогодні пектиму, завтра смажитиму, післязавтра заберу в королеви її дитину!" Я сам собі здавався й щасливим Гансом, і братом Веселуном, і королем Золотої гори… "В понеділок піду разом з тобою…"

Я готувався. Тинявсь лісом, щоб обрати найкращий маршрут. Бо те, що не йтиму з Кароліною звичним шляхом, було безперечно зрозуміло з самісінького початку. Вона має побачити мої найпотаємніші стежки, найприхованіші місцинки. Дорога до Обернзее має зблякнути в її очах після того, як вона побачить усі принади мого шляху, нашого спільного шляху до Унтернзее.

Після довгих вагань я вирішив повести Кароліну стежкою, що відразу за узліссям повертала праворуч від дороги й через улоговину виходила на ялиновий розсадник, а потім моховитою галявиною заводила в листяний ліс, аж доки круто спадала до озера. На цьому шляху було шість чи сім таких місцинок, які я збирався показати Кароліні, супроводжуючи показ досвідченим коментарем. Зокрема йшлося там про:

а) розташовану майже біля шляху трансформаторну будку, від якої долинало постійне дзижчання, а на дверях висіла жовта табличка з

червоною блискавицею й засторогою: "Обережно! Висока напруга — небезпечно для життя!";

б) острівець із семи малинових кущів зі стиглими ягодами;

в) ясла для косуль — хоч і без сіна, зате з великою брилою кам'яної солі;

г) дерево, про яке говорили, нібито після війни на ньому повісився старий нацист;

д) мурашник увишки майже метр і півтора метра діаметром; і, нарешті, про останній об'єкт і кульмінацію маршруту;

е) розкішний старий бук, на який я планував вилізти з Кароліною, щоб з висоти добрих десяти метрів помилуватись ні з чим не зрівнянною панорамою озера, а потім нахилитися до Кароліни й подмухати їй у потилицю.

В кухонній шафі я поцупив тістечок, із холодильника взяв пакет йогурту, з погреба — два яблука та пляшку смородинового соку. Склавши все це до коробки від черевиків, у неділю відніс і сховав у гіллі того бука, щоб мати на завтра провіант. Увечері в ліжку вигадував історії, якими розважатиму й смішитиму Кароліну: одну історію — для дороги, другу — для перебування на букові. Я ще раз увімкнув світло, знайшов у шухляді маленьку викрутку й засунув до свого шкільного ранця, щоб завтра подарувати Кароліні на прощання — то була моя найкоштовніша річ. У ліжку ще раз повторив обидві історії, до найменших дрібниць повторив план завтрашнього дня, особливо всіх зупинок під час подорожі від пункту "а" до пункту "е", місце й час вручення викрутки, перебрав у пам'яті вміст коробки з провіантом, яка вже чекала на нас серед гілля, — ще жодне в світі побачення не готувалося так старанно! Нарешті я поринув у дрімоту під супровід

солодких слів: "У понеділок я піду разом з тобою… У понеділок я піду разом з тобою…"

Година в понеділок видалася бездоганна. Світило лагідне сонце, небо було ясне й блакитне, наче море, в лісі заливалися дрозди, а дятли так барабанили, що аж луна йшла. Лише дорогою до школи мені спало на думку: готуючись до побачення, я зовсім не подумав, чим розважав би Кароліну на випадок негоди. То була б цілковита поразка: розшарпаний малинник, непоказний мурашничок, розквашена моховита галявина, ослизлий бук, на який неможливо видертися, й розмокла коробка з провіантом, яку вітром скинуто на землю. Я з насолодою поринув у ці катастрофічні фантазії, вони породжували в мені солодку тривогу і разом з тим — переможне почуття щастя: ось я навіть не подумав про погоду, зате сама погода подбала про мене! Мало того, що сьогодні супроводжуватиму Кароліну Кюкельман, — я отримав на додачу ще й найкращий день року! Певно, народився в сорочці. На мені спочивало лагідне око любого Господа Бога. Аби лишень, думалося мені, десь не перебрати міри! Не зробити жодної похибки, від пихи чи зарозумілості, як часто траплялося з героями казок, коли вони, певні здобутого щастя, раптом утрачали все!

Я пішов швидше. Сьогодні не мав права спізнюватися до школи. На уроках поводився як ніколи бездоганно, щоб учитель не знайшов приводу лишити мене після школи. Я був покірний, як ягнятко, і разом з тим уважний, надзвичайно порядний і старанний, одне слово — зразковий школярик. Я жодного разу не поглянув на Кароліну, змушував себе не робити цього, поки що не робити, заборонив собі це, майже марновірно, так мовби через один невчасний погляд міг її втратити…

Коли уроки закінчились, виявилося, що дівчатка повинні залишитись у школі ще на годину, вже не пригадую, чому саме: на заняття з рукоділля чи з якоїсь іншої причини. У всякому разі, відпустили тільки нас, хлопців. Я не сприйняв того як трагедію — навпаки. Цей випадок видався мені додатковим іспитом, який я мав витримати і який надавав

такому бажаному побаченню з Кароліною ще більшої врочистості: ми цілу годину чекатимем одне одного!

Я чатував на роздоріжжі між Обернзее та Унтернзее, поблизу шкільних воріт. На цьому місці із землі випинався гладенький валун з позначкою у формі ратиці. Казали, ніби ту позначку лишив чорт, який у нападі гніву тупнув об камінь ногою; селяни ще в давні часи побудували неподалік церкву. На цей камінь я й сів, збуваючи час тим, що пальцем вихлюпував дощову воду, яка назбиралася в чортовій виямці. Сонце пригрівало в спину, небо було так само безхмарно-блакитне, я сидів, вихлюпував водичку, ні про що не думав і почував себе несказанно любо.

Нарешті вийшли дівчатка. Спочатку повз мене пронеслася вся зграя, і вже потім, останньою, йшла вона. Я підвівся. Кароліна бігла до мене, її каштанове волосся маяло, заколка підстрибувала над лобом, на Кароліні була цитриново-жовта сукня. Я простяг руку назустріч, Кароліна зупинилася так близько, як тоді, на перерві; я хотів узяти її за руку, хотів притягти до себе, найбільшим моїм бажанням було обійняти Кароліну й поцілувати в щічку, а вона промовила:

— Слухай, це ти на мене чекаєш?

— Авжеж, — відповів я.

— Слухай, я не можу піти сьогодні з тобою. Мамина подруга захворіла, і мама не піде до неї, вона сказала, що…

І посипалася купа пояснень, яких я вже до пуття й не слухав, не те щоб запам'ятати, бо нараз у мене дивно скаламутніло в голові й послабли ноги. Єдине, що я ще пригадую, — як вона, урвавши балаканину, раптово повернулася й побігла, цитриново-жовта, в бік Обернзее, швидко-швидко, аби наздогнати подружок.

Я рушив Шкільною горою додому. Мабуть, ішов дуже повільно, бо коли на узліссі знічев'я озирнувся на дорогу до Обернзее, там уже нікого не було видно. Я зупинився, осягнув поглядом покручену лінію стежки зі Шкільної гори, якою допіру спустився. Сонце ліниво спочивало по той бік луків, у травах не вчувалося жодного натяку на вітер. Усе наче завмерло.

І тоді я побачив рухливу цяточку. Мурашиного розміру цяточку ліворуч, яка безперервно пересувалась уздовж узлісся, на Шкільну гору, на самісінький її гребінь. На тлі небесної блакиті стало видно, що то людина, і я незабаром упізнав триногого пана Зоммера. Ритмічно, мов у годинниковому механізмі, щосекунди рухалися вперед ноги, й далека цяточка, наче секундна стрілка годинника, повільно й водночас швидко — пересувалася впоперек обрію.

За рік я вперше сів на велосипед. Це було не рано, бо я досягнув уже зросту метр тридцять п'ять сантиметрів, важив тридцять два кілограми й мав тридцять другий з половиною розмір ноги. Але велосипеди мене раніше ніколи не вабили. Такий хитливий спосіб пересування на двох благеньких колесах видавався дуже несерйозним, навіть небезпечним, бо ніхто не міг до ладу пояснити, чому без руху велосипед одразу падає, якщо його не підтримувати чи не підперти, — але не падає, коли на нього сідає людина і їде без будь-якої підтримки чи підпори. Закони природи, що лежать в основі цього дивного феномену, особливо так звана механічна теорема підтримки імпульсу обертання, були мені тоді зовсім невідомі, та й тепер я їх ще не вповні осягнув, і самі слова "механічна теорема", "імпульс обертання" так мене пантеличать, що певне місце на моїй потилиці починає свербіти й пошпиговувати.

Мабуть, я взагалі не навчився б їздити велосипедом, якби це не було вкрай необхідно. А конче потрібним стало тому, що я мусив брати уроки гри на фортепіано. А такі уроки давала тільки одна вчителька музики, яка жила в протилежному кінці Обернзее, і дійти туди пішки забирало добру годину часу, зате велосипедом — як вирахував мій брат — усього тринадцять з половиною хвилин.

Цю вчительку, в якої брали уроки ще моя матуся, старша сестра, старший брат і взагалі усі в нашій парафії, так чи так причетні до музики, — від церковного органа до незграйних акордів Рити Штангльмайєр, — звали панна Марія-Луїза Функель. І цьому "панна" вона надавала вирішального значення, хоч я зроду не бачив жодного створіння жіночої статі, менше схожого на панну, ніж Марія-Луїза Функель. Вона була старезна, сива, горбата, поморхла, мала маленькі чорні вусики й зовсім не мала грудей. Я знаю це, бо застав її якось у самій сорочці, коли помилково прийшов на заняття раніше й вона не встигла ще вдягтися після пообіднього сну. Стояла в дверях своєї старої величезної вілли в спідній сорочці та халаті, але не в тонкій широкій шовковій одежині, які звичайно носять жінки, а в простій, з бавовняного трикотажу, що щільно прилягала до тіла й оголювала плечі. Ми, хлопці, ходимо в таких на уроки фізкультури. І з цієї футболки звисали її зморшкуваті руки, випиналася тонка суха шия, а під футболкою була рівна суха грудна клітка, схожа на курячу. Незважаючи на це, вчителька наполягала, щоб її величали "панною". Інакше чоловіки могли подумати, — часто пояснювала вона, навіть якщо її ніхто не запитував, — ніби вона вже одружена, тоді як вона ще вільна незаміжня дівчина. Це пояснення було чистісінькою бриднею, бо в цілому світі не знайшлося б чоловіка, який згодився б повести до вінця оту стару безгруду вусату Марію-Луїзу Функель.

Крім того, вчителька називала себе "панною Функель" ще й через те, що ніяк не могла називатися "пані Функель", навіть якби хотіла, бо вже була одна пані Функель: її рідна мати. І коли я досі казав, що панна Функель старезна, то тепер уже й не знаю, як назвати саму пані Функель: старою як світ, старою як камінь, як черепок, чи як пеньок, чи найстаршою з-поміж усіх старезних?.. Думаю, вона мала добрих сто років. Пані Функель дожила такого віку, що її тільки умовно можна було зараховувати до живих істот, а правдивіше б — до категорії меблів, запилених препарованих метеликів чи ламких старих ваз. Вона не рухалася, не розмовляла, а чи бачила що та чула — невідомо, бо я завжди її заставав у кріслі. Влітку пані сиділа заповита в білу тюлеву сукню, а взимку — в чорний оксамит, з якого стирчала її черепашача

голівка. Те зручне крісло з підголів'ям непорушно стояло в найвіддаленішому кутку кімнати, під годинником. Тільки в надзвичайно рідкісних випадках, коли учень особливо старанно виконував домашнє завдання і без помилок програвав свої вправи, панна Функель мала звичку виходити на середину кімнати й звідти вигукувати в бік крісла з підголів'ям:

— Ма! — вона називала свою матусю "ма". — Ма! Дай-но цьому хлопцеві тістечко, він сьогодні так гарно грав!

І тоді доводилося пройти через усю кімнату, стати перед отим кріслом і простягти руку до старої мумії. І знову панна Функель горлала:

— Дай хлопцеві тістечко, ма!

Далі з-під тюлевого сповитку чи чорного оксамиту з'являлася синява, тремка, кощава, майже прозора рука й пливла під нерухомим поглядом праворуч над підлокітником до столика, на якому стояла ваза з солодощами, брала там одне тістечко, найчастіше прямокутне, з вафлею, начинене білим кремом, і так само повільно пливла назад до простягненої дитячої долоні, наче в тих безживних пальцях був шматок золота.

Часом дитяча рука і пучки старечих пальців на мить торкались, і тоді ти аж здригавсь од жаху, бо готувався відчути мрецький холод, а бабині пучки виявлялися теплі, навіть гарячі, і неймовірно чутливі, хоч від того не менш бридкі. Пробелькотівши "Дякую, пані Функель", ти забирався геть із кімнати, з того похмурого будинку, швидше на волю, на повітря й сонце.

Не пам'ятаю, як довго я опановував оте дивне мистецтво їзди на материному велосипеді. Пам'ятаю тільки, що зробив це самостійно, почасти від антипатії, а почасти від упертості. Для навчання я вподобав покручену грунтову стежку в лісі, де мене ніхто не бачив. Обабіч стежки

були такі круті виярки, що я будь-якої миті міг беркицьнути в сухе листя або в пухку землю. Та якось, після багатьох невдалих спроб, несподівано втямив що й до чого. Я рухався, всупереч усім своїм теоретичним міркуванням та глибокому скепсисові, рухався вільно на двох колесах — невимовно гарне й горде відчуття! На терасі нашого будинку та на моріжку біля неї я завершив пробний маршрут на очах усіх членів родини, за що отримав оплески батьків та пронизливий регіт брата й сестрички.

Потім брат пояснив мені найважливіші правила дорожнього руху, особливо правило завжди дотримувати правого боку. Відтоді я раз на тиждень їздив на урок до панни Функель, щосереди пополудні, з третьої до четвертої. Звичайно, про тринадцять з половиною хвилин, які пророкував мій брат, не могло бути й мови. Брат був на п'ять років старший за мене, і його спортивний велосипед мав триступінчасту ланцюгову передачу, а мені доводилося їздити стоячки на занадто великому для мене маминому велосипеді. Навіть до кінця опустивши сідло, я не міг сидячи вертіти педалі, а мусив обирати одне з двох: або вертіти, або сидіти, що надзвичайно втомлювало, та й здавалося збоку, наскільки я розумію, досить кумедним. Борсаючись у педалях, я мусив розігнати велосипед, на повному ходу осідлати його, завмерти з розчепіреними чи підібганими догори ногами, поки велосипед уповільнить швидкість, а тоді знову впіймати носаками верткі педалі й набрати нового розгону. Таким чином я ледве добирався до вілли панни Функель за хвилин двадцять, та й то коли дорогою не траплялось нічого прикрого. А всіляких перешкод бувало досить. Скажімо, хоч я й навчився їздити, кермувати, гальмувати, сідати і вставати, але не навчивсь обминати когось чи давати іншому випереджати мене. Боявся взагалі когось зустріти. Ледь зачувши гуркіт попереду чи позаду, я одразу ж гальмував і перечікував, доки авто чи що там проїде. Уздрівши попереду перехожого, я, далеко не доїхавши до нього, зупинявся й далі біг пхаючи велосипеда поперед себе. І тільки коли залишав перехожого ген позаду, починав знову крутити педалі. Щоб їхати, мусив мати зовсім вільний шлях, а ще ліпше — щоб ніхто взагалі мене не бачив. До того ж на півдорозі між Унтернзее та Обернзее жив ще пес пані лікарки

Гартлауб, паскудний тер'єрчик, який часто тинявся вулицею й кидався на все, що мало колеса. Його можна було уникнути, лише скерувавши велосипед на узбіччя і, вміло зупинивши біля огорожі, перечекати там з піднятими ногами, вчепившись рукою за штахетник, доки пані лікарка Гартлауб свистом прикличе свою бестію. Отож не дивно, що за таких обставин мені навіть двадцяти хвилин не вистачало, щоб подолати шлях від дому до вілли панни Функель, тому я взяв за звичку про всяк випадок виїздити за півгодини.

Розповівши про те, що панна Функель часом пригощала учня тістечком, мушу ще раз наголосити: таке траплялося дуже й дуже рідко. Бо панна Функель була сувора вчителька. Якщо ти абияк виконав домашнє завдання чи грав фальшиво, вона починала погрозливо хитати головою, червоніла, штрикала тебе ліктем у бік, гнівно ляскала пальцями в повітрі й вибухала нестримною лайкою. Найприкрішу таку сцену я пережив після року навчання в неї, і це мене так приголомшило, що я й досі хвилююся, згадуючи той день.

Я запізнився на десять хвилин. Мене затримав тер'єр пані лікарки Гартлауб, потім назустріч трапилось аж дві машини, та ще чотирьох перехожих я мусив випередити. Коли нарешті добувся до панни Функель, вона вже гасала кімнатою з розпашілим обличчям, ляскаючи пальцями в повітрі.

— Ти знаєш, котра година? — прогарчала вона.

Я не відповів. Ще не мав годинника: мені його подарували аж на день тринадцятиріччя.

— Ось! — викрикнула вчителька, ляскаючи пальцями в напрямку непорушно застиглої пані Функель, над якою цокав годинник із маятником. — Уже майже чверть по третій! Де тебе знову носило?

Я забелькотів щось про собаку пані лікарки Гартлауб, але вчителька не дала мені нагоди виправдатися.

— Собака? — перебила вона. — Ну, звісно, грався з собакою! А ще, напевно ж, їв морозиво! Я вас усіх добре знаю! Ви постійно крутитесь біля кіоску пані Гірт, думаючи лише про те, як би проковтнути ще одне морозиво!

Це було страшенно підло! Дорікати мені, нібито я купував морозиво в кіоску пані Гірт! Коли в мене навіть кишенькових грошей не бувало! От мій брат і його дружки — це інша річ. Вони всі свої гроші залишали в кіоску пані Гірт. Вони, але ж не я! Скільки зусиль коштувало мені щоразу випросити морозиво в матусі чи в сестри! А тут мене звинувачують, ніби я зовсім не намагався у поті чола, з величезними труднощами, приїхати на урок музики, а лизав десь морозиво. Від такого приниження мені заціпило, і я заплакав.

— Ану, не реви мені! — гримнула панна Функель. — Негайно показуй, що ти там вивчив! Мабуть, знову не займався з інструментом?

Тут вона, на жаль, мала рацію. Минулого тижня я й справді майже не займався музикою. Одне — бо мав іншу важливу роботу, а друге — бо загадані етюди були страшенно складними, всілякі там фуги та канони, права й ліва рука розходяться врізнобіч, одна — завмирає раптово тут, а друга так само раптово завмирає там, усе це у перекірливому ритмі з незвичними інтервалами та ще й з гидким звучанням. Якщо не помиляюся, композитора звали Геслер, хай йому чорт!

Та все ж, думаю, якби не різні там перешкоди дорогою сюди, я міг би більш-менш пристойно протарабанити обидві п'єски. Мене вивів з рівноваги тер'єр пані Гартлауб, а потім додала прочуханка від панни Функель. Ось так, тремтячи й упріваючи, сидів я зі слізьми на очах, переді мною — вісімдесят вісім клавіш та етюди пана Геслера, за мною — панна Функель, яка видихала мені в потилицю весь свій гнів… Одне

слово, я зазнав цілковитої поразки. Все переплутав — басовий і скрипковий ключі, повні й неповні ноти, четвертну паузу й одну восьму, праворуч і ліворуч... Не встиг дійти до кінця рядка, як клавіші й ноти розлетілись у калейдоскопі сліз, руки впали, і я лише сидів, тихенько схлипуючи.

— Так я й думала! — просичало в мене за плечима, і дрібненькі бризки слини осіли на моїй потилиці. — Так я й знала! Спізнюватись, їсти морозиво й знаходити всілякі виправдання — це-е ми мо-о-жемо! А ось виконати домашнє завдання — цього ми не мо-о-жемо! Ну стривай, парубче! Я-а-а тебе навчу!

З цими словами вона порвалася вперед, умостилася поряд зі мною, обома руками вхопила мою правицю, розставляючи пальці один за одним на клавішах так, як написав пан Геслер: "Оцей туди! А оцей сюди! А великий ось тут! А цей сюди! А ось цей має бути тут!.."

Закінчивши з правою, вона за тією ж методою перейшла на ліву руку: "Цей сюди! А оцей сюди! А ось той туди!.."

Вона так люто чавила мої пальці, наче хотіла ноту за нотою вбгати цей етюд мені в руки. Це тривало майже півгодини, й мені було боляче. Потім вона нарешті одчепилась од мене й знову засичала:

— Наступного разу ти все це мені заграєш, любесенький, і не тільки з листка, а й напам'ять та ще й алегро, інакше я тобі покажу, де раки зимують!

Тоді розгорнула товсту партитуру на чотири руки й ляснула її на пюпітр:

— А зараз ми ще пограємо Діабеллі. Десять хвилин, щоб ти нарешті навчився читати ноти! Лишень спробуй зробити помилку!

Я покірливо кивнув і втер сльози рукавом. Діабеллі видавався мені гарним композитором, не таким фугожером, як цей нестерпний Геслер. Грати Діабеллі було не важко, дуже навіть просто, до того ж звучав він завжди чудово. Я любив Діабеллі, незважаючи на те, що моя сестра часом казала: "Цього композитора може грати навіть той, хто зовсім не вміє грати на фортепіано".

Отже, ми грали Діабеллі в чотири руки, панна Функель — ліворуч на басах, а я — обома руками їй в унісон з другого боку. Спочатку все йшло непогано. Відчувши деяку впевненість, я дякував Богові за те, що він створив композитора Антона Діабеллі. Але я забув, що маленьку сонатину написано в соль-мажорі, а отже, позначено на початку дієзом: це означало, що треба задіювати не тільки білі клавіші, а в певних місцях, без подальшого попередження, вдаряти по чорній, — саме отой дієз, що відразу під нотою соль. І коли дієз уперше з'явився в моїй партії, я його не розпізнав і заграв замість цього фа, що викликало дисонанс.

— Ну звісно! — засичала панна Функель. — Звісно! За першого ж маленького ускладнення збиваємося! Чи тобі повилазило? Дієз! Тут чітко позначено! Запам'ятай! Ще раз усе спочатку! І-і-раз-два-три-чотири...

Як сталося, що я повторив ту саму помилку, мені й досі не зрозуміло. Я так хотів не помилитися, що за кожною нотою очікував отой дієз, поривало грати його від самісінького початку, я ледве стримував себе, щоб не грати дієз, аж поки на певному місці знову взяв замість нього чисте фа.

Панна Функель почервоніла, як буряк, і заверещала:

— Ну хіба ж так можна?! Дієз, хай тобі чорт! Дієз! Чи ти не знаєш, що таке дієз, пеньок? Ось! — Вона двічі ляснула вказівним пальцем з широким розплюснутим нігтем по чорній клавіші: — Оце і є дієз!.. Оце!.. — Тут їй захотілося чхнути. Вона чхнула, витерла згаданим пальцем свої

вуса й ще два чи три рази гримнула по клавіші, гавкаючи: — Оце дієз, оце дієз!.. — Потім витягла з манжета носовичка й висякалась.

А я, втупившись у дієз, сполотнів. До клавіші прилипла завдовжки з ніготь, утовшки як олівець, скручена черв'яком жовтаво-зеленкувата шмаркля, очевидно, з носа панни Функель, звідки при чханні потрапила на вуса, а з вусів, після витирання, на вказівний палець, а з нього вже на дієз.

— Ще раз усе спочатку! — прогарчало в мене над вухом. — І-і-раз-два-три-чотири!..

Ми знов почали грати.

Наступні тридцять секунд були найжахливішими в моєму житті. Я відчув, як кров відлинула від мого обличчя, а потилицю зросив холодний піт переляку. Волосся на голові стало дибки, вуха то палали, то холодніли, нарешті оглухли, так наче їх позакладало, я вже майже не чув приємної мелодії Антона Діабеллі, яку механічно грав, не дивлячись на ноти, пальці самі справлялися після другого повторення, я тільки втупився вирячениими очима на струнку чорну клавішу, до якої прилипла шмаркля Марії-Луїзи Функель… Ще сім тактів, ще шість… Аж ніяк не можна було натиснути клавішу так, щоб не влізти пальцями просто в шмарклю. Ще п'ять тактів, ще чотири… Але якщо я не влізу і втретє візьму фа замість фа-дієз, тоді… Ще три такти — о Господи, зроби диво! Скажи щось! Допоможи мені! Розколи землю навпіл! Розламай це піаніно! Поверни час узворот, аби мені не довелося грати фа-дієз!.. Ще два такти, ще один… А любий Боженько мовчав і нічого не робив, і я вже грав останній страшний такт, він складався — я добре пам'ятаю — з шести четвертних, які від ре йшли аж до того дієза, впадаючи в оту ноту над соль… Мов у пекло плентали мої пальці цією нотною драбинкою, ре-до-сі-ля-соль…

— А зараз дієз! — пролунало в мене над вухом, і я, цілком усвідомлюючи те, що роблю, абсолютно зневажаючи смерть, узяв… фа.

Ледве встиг я прибрати пальці з клавіш, як гримнула клавіатурна покришка, й до мене, мов чортик з коробки, підскочила панна Функель.

— Ти навмисне зробив це! — завищала вона уривчастим голосом так, що, незважаючи на мою глухоту, в мене задзвеніло у вухах. — Ти це зробив навмисне, ти, нікчемний негідник! Шмаркач! Як тобі не соромно, паскудник?! Ти… — І почала гасати, тупаючи ногами, навколо столу посеред кімнати й через слово гримала кулаком по стільниці. — Але я не дозволю тобі обдурювати мене, ти чуєш! Не думай, що я терпітиму таке неподобство! Ось візьму й зателефоную твоїй матері! Подзвоню батькові! Я вимагатиму, щоб він тобі добряче всипав, аби ти з тиждень не міг сісти! Вимагатиму накласти на тебе три тижні домашнього арешту й день у день по три години — соль-мажор, і ре-мажор, і ля-мажор, щоб ти добре затямив собі, як позначається дієз і навіть уві сні міг прочитати ноти! Ти ще не знаєш мене, хлопче! Ти ще мене… ох, я б тебе зараз… власними руками…

Тут їй від гніву одібрало голос, і панна Функель тільки розмахувала руками, а обличчя стало темно-червоним, так наче вона ось-ось лусне. Аж поки схопила яблуко, що лежало у вазі, й з такою силою пожбурила ним об стіну, що воно перетворилося на коричневу пляму, ліворуч біля годинника з маятником, майже над самісінькою черепашачою головою старої пані Функель.

Тоді, наче хтось десь натиснув кнопку, торба в кріслі, мов привид, заворушилась, і зі складок тюлю вилізла стареча рука, автоматично тягнучись до тістечок…

Але панна Функель цього зовсім не помічала, тільки я побачив. Вона ж, навпаки, розчинила двері і, вказуючи рукою на вихід, продеренчала:

— Ану забирайся звідсіля!

І, коли я вилетів за поріг, щосили грюкнула дверима.

Я весь тремтів. Коліна мої трусилися так, що я ледве міг іти, не те що вже їхати. Прикріпивши ноти до багажника, я пер велосипеда поперед себе, а в душі нуртували чорні хмари. Що мене обурило й розхвилювало аж до лихоманки, була не істерика панни Функель; не погроза прочуханки чи домашнього арешту, не страх перед чимось. Я з обуренням усвідомив, що цілий світ це не що інше, як несправедлива, зла, ниця підлота. І винуватцями цієї мерзенної підлоти були всі люди. Всі без винятку. Починаючи моєю матусею, яка не хотіла купити мені пристойного велосипеда; батьком, який завжди з нею погоджувався; братом і сестрою, які глузували з мене, що мушу їздити навстоячки; паскудним тер'єром пані лікарки Гартлауб, який не давав мені проходу; перехожими, що товклися вулицею, якою я їздив, і змушували мене запізнюватись; композитором Геслером, який добивав мене своїми фугами; панною Функель з її брехливими звинуваченнями та шмарклею на клавіші… Останнім у цьому переліку був Господь Бог, любий Господь Бог, який, коли ти найдужче його потребуєш і просиш допомоги, відмовчується, лишаючи тебе напризволяще. Навіщо мені весь цей набрід, що змовився проти мене? Що мені до цього світу? Я нічого не загубив у такому нікчемному світі. Нехай вони всі задихнуться від власної підлоти! Нехай розмазують свої шмарклі там, де хочуть! Але без мене! Я так не граю. Я краще попрощаюся з таким світом. Я помру. І зроблю це негайно.

Виродивши цю думку, я полегшено зітхнув. Уявлення про те, що мені треба, як полюбляє дехто висловлюватись, "піти з життя", аби одним махом спекатися всього його фальшу та несправедливості, — в тому було щось надзвичайно втішне. Сльози висохли. Лихоманка зникла. Знову з'явилась надія. Але це мало статися зараз. Негайно. Доки я не передумав.

Натиснувши на педалі, я поїхав. Але не дорогою додому, а праворуч від Озерної вулиці, пагорбом угору, лісом, потім ще трохи полем, до моєї шкільної стежки з трансформаторною будкою. Там росло величезне дерево, яке я добре знав, могутня стара ялина. Саме на це дерево я хотів видертися, щоб кинутись потім з його верхівки. Іншого способу самогубства придумати не міг. Знав, що можна втопитися, заколотись, повіситися, задушитись чи вбити себе електричним струмом — останнє мені докладно пояснив мій брат. "Але тут потрібна нульова фаза, — казав він, — це альфа і омега, без нульової фази нічого не вийде, інакше всі птахи, що сідають на дроти, миттю попадали б мертвими. Але ж вони не падають. А чому? Бо в них немає нульової фази. Ти можеш навіть повиснути на високовольтному дроті, і з тобою нічого не станеться — якщо не матимеш нульової фази". Так думав мій брат, а для мене це було надто складно — електричний струм і всі оті речі. Крім того, я не знав, що таке "нульова фаза". Ні, мені підходило тільки падіння з дерева. До того ж у падінні я мав певний досвід. Воно не лякало. Це був єдиний придатний для мене спосіб померти.

Поставивши велосипеда біля трансформаторної будки, я продерся чагарником до ялини. Від старості знизу в неї не було ні гілок, ні сучків. Я видерся спочатку на меншу ялину, а вже з неї переліз на велику. Потім усе пішло дуже просто. Товстими гілками вибрався нагору, зручно, майже як драбиною, і зупинився тільки тоді, коли відчув над головою світло, а стовбур став таким тонким, що почав хилитатись. Я був ще на певній відстані од верховіття, але коли вперше поглянув униз, то землі не побачив, бо піді мною розстелився килим густого зелено-бурого плетива глиці, гілок та шишок. Стрибнути звідси ставало неможливо. Це було б схоже на стрибок у безвість. Але мені не хотілося падати у безвість, я хотів бачити, де, куди і як падатиму. Моє падіння мало бути вільним падінням за законами Галілео Галілея.

Отже, я поліз назад, кружляючи навколо стовбура з гілки на гілку й вишукуючи просвіток для вільного падіння. Кількома гілками нижче я його знайшов: ідеальна траєкторія польоту, глибока, мов шахта, прогалина йшла круто вниз, до землі, де тверде вузлувате коріння

неминуче забезпечить смертельний удар. Мені лишалося тільки посунутися трохи гіллякою вперед, перше ніж стрибнути, щоб падати без перешкод.

Повільно опустившись, я сів на гілку, сперсь об стовбур і відхекався. Аж до останньої миті так і не зважив усього, що мав учинити, бо був надто захоплений виконанням самої справи. Але перед вирішальним моментом думки наринули знову, і я впорядкував їх, ще раз проклявши весь цей лихий світ зі всіма його мешканцями. О-о, це буде пишний похорон! Битимуть церковні дзвони, гримітиме орган, а цвинтар ледве вмістить усіх засмучених. Я лежатиму в вистеленій квітами скляній труні, а навколо не буде чути нічого, крім схлипування. Схлипуватимуть усі: мої батьки, брат і сестра, діти з мого класу, схлипуватимуть пані лікарка Гартлауб і панна Функель, схлипуватимуть родичі й друзі, що приїдуть здалеку. І, отак схлипуючи, всі битимуть себе в груди й вигукуватимуть: "Ой! Ми самі винні, що цей любий, оригінальний хлопчик помер! Ох! Коли б ми з ним краще поводилися, коли б не були такі лихі й несправедливі до нього, він би ще жив, цей добрий, любий, своєрідний і чемний хлопчина!" І біля моєї могили стане Кароліна Кюкельман, кине мені букет квітів і, поглянувши востаннє, вся у сльозах, заголосить хриплим голосом: "О дорогесенький! Неповторний! Ну чому я не пішла тоді в понеділок разом з тобою!"

Чудові фантазії! Я втішався ними, прокручуючи в уяві власний похорон щоразу в новій варіації, починаючи врочистим прощанням і закінчуючи поминками, на яких виголошувалися такі похвальні промови, що я сам нарешті розчулився, і коли не схлипнув, то сльози на очах з'явилися напевне. Це був найкращий похорон, який тільки бачили в нашій парафії, про нього згадуватимуть ще не одне десятиліття... Шкода тільки, що сам я не зможу взяти участь у всьому, бо ж лежатиму мертвий. Тут, на жаль, не існувало жодних варіацій: на власному похороні я мусив бути мертвий. Доводилося вибирати — або помста світові, або ж подальше життя у світі. Отже, помста!

Я відхилився від стовбура ялини. Повільно, сантиметр за сантиметром, просувався вперед, правою рукою все ще притримуючись за стовбур, а лівою вчепившись за гілляку, на якій сидів. Настала мить, коли я торкався стовбура самими лише пучками пальців… а потім уже й зовсім не торкався… й сидів без будь-якої опори, вчепившись тільки обома руками за гілляку, сидів вільно, мов птах, а піді мною зяяло провалля. Дуже, дуже остережливо я подивився вниз. Я сидів на висоті трьох фронтонів нашого будинку, а один фронтон мав десять метрів заввишки. Отже, між мною і землею було тридцять метрів. Згідно із законами Галілео Галілея, я мав падати рівно 2,4730986 секунди (якщо не зважати на опір повітря) і впасти на землю з кінцевою швидкістю 87,34 кілометра за годину. (Звичайно, це восьмизначне число я вирахував не тоді, сидячи на гілляці, а значно пізніше, з допомогою кишенькового калькулятора. Та й про закони падіння тільки чув, не маючи точного уявлення про їхнє значення, не кажучи вже про математичні формули. Тоді мої підрахунки обмежувалися приблизними цифрами.)

Я довго дивився вниз. Глибінь приваблювала. Приваблювала дуже навіть спокусливо. Кивала рівномірно: "Іди! Іди!" Тягла, наче невидимими нитками: "Іди! Іди!" І це ж було просто. Зовсім легко. Тільки нахилитися трохи вперед, ледве хитнутись і втратити рівновагу — а решта все відбудеться саме собою… "Іди! Іди!"

Так! Я ж хочу! Просто ніяк не можу вирішити коли! Коли, в яку мить!..

Я вирішив полічити до трьох, як ми це робили, бігаючи наввипередки чи стрибаючи у воду, і на "три" — впасти. Набравши повітря, я почав рахувати: "Один… два…"

І тут ще раз зупинився, бо не знав, падати мені з розплющеними очима чи з заплющеними. Після недовгих роздумів вирішив рахувати, заплющивши очі, і розплющити їх лише перед самою миттю падіння. Отже, знову почав рахувати: "Один… два…"

І тут я щось почув. Звуки долинали з боку дороги, лунке ритмічне постукування: "стук-стук-стук-стук". Удвічі швидше, ніж я рахував, — точнісінько, як метроном панни Функель: "Стук-стук-стук-стук". Складалося враження, ніби цей звук перекривляє моє рахування. Я розплющив очі — і стукіт припинився. Натомість стало чути дивне вовтузіння, потріскування гілок, важке сапання... І раптом унизу як вродився пан Зоммер, тридцятьма метрами нижче, але точнісінько піді мною, так що, стрибнувши, я вбив би і його. Тому я міцніш обхопив гілляку й принишк.

Пан Зоммер непорушно стояв і сапав. Коли те сапання трохи втихло, він взагалі затамував віддих і покрутив головою в різні боки, прислухаючись. Потім, скулившись, заглянув під кущі, в гайок, повільно, мов індіанець, прокрався навколо дерева, знову виринув на тому самому місці, ще раз прислухавсь і розглянувся навкруги (тільки не вгору!) й, упевнившись, що ніхто його не переслідує й поблизу не видно жодної живої істоти, пан Зоммер швидко стяг із себе солом'яного капелюха, кинув далі герлигу та рюкзака й випростався поміж корінням на голій землі, мов у ліжку. Але він не відпочивав: ледве встиг лягти, як виштовхнув з грудей довге, жаске зітхання, ні, навіть не зітхання, бо в зітханні вчувається полегкість, а то був радше хрипкий стогін, глибокий болісний грудний звук, у якому змішалися розпач і туга за полегкістю. І знов той самий звук, від якого волосся в мене на голові стало дибки, — благальний стогін тяжкохворого, — і знову ніякої полегкості, жодної краплі спокою, жодної секунди відпочинку. Пан Зоммер підвівся, вхопив рюкзака, нервовими рухами витяг з нього свій бутерброд та пласку бляшану флягу й заходився їсти, жерти, запихати в себе хліб з маслом, боязко озираючись навколо, так наче в лісі на нього чигали вороги, ніби його переслідувало щось страшне, від чого він утік на кілька кроків, але воно ось-ось має з'явитися тут, на цьому місці. Бутерброд блискавично зник, ковток із фляги, і все перетворилося знову на метушливий поспіх і паніку: флягу в рюкзак, рюкзак уже на ходу за спину, тоді за герлигу та капелюха — й похапцем геть, крізь чагарі, шарудіння, потріскування галузок, важке сапання, що віддалялося від дороги. І чимраз тихіше метрономне постукування палиці: "Стук-стук-стук-стук..."

Я сидів на гілляці, знову притулившись до стовбура ялини. Сидів і тремтів. Мені було холодно. В мене раптом зникло бажання падати вниз. Тепер це здавалося смішним. Я вже не розумів, як людині могло спасти на думку заподіяти собі смерть через якусь шмарклю! Я ж оце щойно побачив чоловіка, який ціле своє життя втікав од смерті.

Минуло п'ять чи шість років, перш ніж я знову зустрів пана Зоммера. То було наше останнє спіткання. Ні, я його тим часом, звичайно, бачив, було б неможливо не бачити того, хто постійно кудись іде, певно ж, бачив десь на сільській вулиці, на численних стежках навколо озера, в полі чи в лісі. Але якщо й бачив, то не звертав на нього уваги; думаю, на пана Зоммера ніхто не звертав особливої уваги, його так часто бачили, що просто не помічали, як не помічають добре знайомих, звичних краєвидів і не вигукують щоразу: "Дивись, онде видно церкву! Дивись, а он там Шкільна гора! Дивись, їде автобус!.." Хіба що коли ми з батьком у неділю їхали з верхогонів і при цьому випередили пана Зоммера, то казали один одному жартома: "Дивись, он іде пан Зоммер — він себе доконає!" Але мали на увазі, власне, не його, а спогад про ту давню грозу з градом, коли батько вдався був до стереотипних слів.

Хтось казав, ніби дружина пана Зоммера, лялькова майстриня, померла, але не знали точно коли, та й на похороні ніхто не був. Пан Зоммер уже не мешкав у підвалі в маляра Штангльмайєра — там тепер жили Рита з чоловіком, — а оселився в мансарді рибалки Рідля, кількома будинками далі. Але бував там дуже рідко, розповідала згодом пані Рідль, а коли й приходив, то ненадовго, аби лише перекусити чи випити чашку чаю, а тоді знову кудись ішов. Часто пан Зоммер не з'являвся вдома по кілька днів; де був, де проводив ночі, чи взагалі лягав коли спати, а може, мандрував тепер удень і вночі — цього ніхто не відав. Людей непокоїло інше. Вони думали про свої автомобілі, пральні машини, дачі, а не про те, де ночує старий дивак. Між собою балакали про те, що чули вчора по радіо, чи бачили з телевізора, чи про новий магазин самообслуговування пані Гірт — але аж ніяк не про пана Зоммера! Пан Зоммер хоча й з'являвся ще час від часу, але в свідомості людей уже не існував. Час пана Зоммера, як то кажуть, минув.

Але мій — ні! Я йшов у ногу з часом. А деколи навіть відчував, що випереджаю його! Я сягнув десь за метр сімдесят увишки, важив сорок дев'ять кілограмів, носив сорок перший розмір черевиків і ходив до п'ятого класу гімназії. Прочитав усі казки братів Гриммів та ще й половину Мопассана. Якось викурив півцигарки й переглянув два фільми про австрійську королеву. Ще трохи — й мав отримати учнівський квиток з такою бажаною печаткою "за 16", яка дозволяла ходити на "дорослі" фільми й до 22 години з'являтись у громадських місцях "без супроводу батьків чи вихователів". Я міг розв'язати рівняння з трьома невідомими, змайструвати детектор для середньохвильового прийому, знав напам'ять початок "De bello gallico"[2] й перший рядок з "Одіссеї", хоч ніколи не вивчав грецької. На фортепіано грав уже не Діабеллі чи ненависного Геслера, а, водночас із блюзами та бугі-вугі, таких відомих композиторів, як Гайдн, Шуман, Бетховен чи Шопен, а спорадичні напади люті панни Функель стоїчно витримував, навіть нишком осміхаючись.

По деревах я більше не лазив. Ба навіть мав тепер свого власного велосипеда, який перейшов до мене від старшого брата й на якому я перевершив його рекорд тринадцяти з половиною хвилин від Унтернзее до вілли панни Функель, скоротивши його до дванадцяти хвилин тридцяти п'яти секунд, що засвідчив мій персональний ручний годинник. Та й взагалі — треба скромно додати — з мене вийшов пречудовий велосипедист, не лише швидкий і витривалий, а й управний. Їзда "без рук", повороти так само "без рук", повороти навстоячки чи раптова зупинка з підкидним ефектом не становили для мене жодної проблеми. Я міг навіть зіп'ястись ногами на багажник, що саме по собі було безглуздям, але вражало глядачів і промовисто засвідчувало мою безмежну довіру до двоколісного друга. Скептичне ставлення до нього зникло, як у теоретичному, так і в практичному розумінні. Я став палким прихильником цього спорту. Їзда велосипедом була така схожа на політ!..

Звичайно, в згадану добу теж були речі, які отруювали мені життя. По-перше, я вечорами не мав вільного доступу до радіоприймача й тому

був змушений щочетверга між десятою й одинадцятою пропускати детективну радіовиставу й тільки наступного ранку, дорогою до школи, слухати в автобусі короткий переказ однокласника Корнеліуса Міхеля; по-друге, ми не мали телевізора. "Цього в моєму домі ніколи не буде, — вирік батько, який народився того самого року, коли помер Джузеппе Верді, — бо телевізор убиває живу музику, псує зір, підриває лад у сім'ї і взагалі веде до загального отупіння". (Був один-єдиний день у році, коли телебачення не псувало зору й не призводило до загального отупіння, — а саме той день на початку липня, коли передавали дербі з іподрому "Гамбург-Горн". З цієї нагоди мій батько брав свій сірий циліндр і їхав до батьків мого друга Корнеліуса Міхеля в Обернзее, щоб подивитися в них телерепортаж.) На жаль, мати й тут йому не перечила, і сталося так, що я теж мусив ходити до Корнеліуса, аби принаймні вряди-годи відчути насолоду, переглянувши такі видатні телесеріали, як "Моя найкраща матуся", "Лессі" чи "Пригоди Гірама Голідея".

Як на те, передачі починалися надвечір і закінчувались о восьмій оглядом новин. Але рівно о восьмій я вже мусив сидіти з вимитими руками за домашнім столом і вечеряти. Оскільки неможливо бути водночас у двох різних місцях, особливо коли між цими місцями пролягає відстань у сім з половиною хвилин велосипедом, — не кажучи вже про миття рук, — мої телевізійні виправи ставали причиною постійного класичного конфлікту між обов'язком та бажанням. Або за сім з половиною хвилин до кінця передачі їхати додому, прогавивши розв'язку драматичного вузла; або ж залишатися в Корнеліуса до кінця передачі й відтак запізнитися на сім з половиною хвилин до вечері, ризикуючи дістати прочуханку від матері й вислухати врочисту промову батька про згубну роль телебачення у сімейному житті.

Та мені здається, що подібні конфлікти були взагалі притаманні тій добі. Кожна людина мусила робити те чи те або не мала права робити того чи того, постійно хтось чогось від тебе чекав, вимагав, наказував: "Учини так! Учини інакше! Але не забувай і про те! Чи ти вже це зробив? Ти вже там був? Чому ти так пізно?.." З усіх боків тиск, брак часу,

годинник на кілька хвилин уперед. Дуже рідко тобі давали спокій у ті дні… Але я не збираюся нарікати чи вдаватися в подробиці якогось конфлікту з часів своєї юності. Швидше кортить почухати потилицю або ляснути себе по лобі, аби нарешті згадати все, розповісти про свою останню зустріч із паном Зоммером і поставити крапку в цій історії.

То було восени, після одного з телевізійних вечорів у Корнеліуса Міхеля. Передача видалась нудна, можна було наперед здогадатися, чим усе скінчиться, тож я трохи раніше попрощався з товаришем і подавсь додому, аби бодай сьогодні не спізнитися до вечері.

Вже давно смеркло, тільки на заході, понад озером, ще ледь сіріла світліша смерека. Я їхав без освітлення, бо фара в мене була постійно не в порядку, та й при ввімкненій динамці уповільнюється рух: час їзди до Унтернзее збільшується на добрих півтори хвилини. А світла я взагалі не потребував: міг би проїхати цей шлях навіть із заплющеними очима. До того ж вузька смуга асфальту найчорнішої ночі лишалася темнішою за паркани та кущі живоплоту, отож я міг легко орієнтуватись у темряві.

Так я, зігнувшись над кермом, їхав крізь морок на третій швидкості, вітер свистів у вухах, було прохолодно, вогко й тхнуло димом.

Коли позаду зосталося півшляху, — в цьому місці дорога відхилялась від озера, плавною дугою обминаючи гравієвий кар'єр і ліс по той бік кар'єра, — в мене злетів ланцюг. На жаль, у загалом бездоганному механізмі перемикання швидкостей таке траплялося досить часто: підводила стара пружина. Якось я півдня мудрував над цією натяжкою, але так і не зміг усунути дефект. Отже, тепер зупинився й, чипіючи над заднім колесом, заходився вивільняти прищикнутий ланцюг, аби обережним рухом педалі знову натягти його на зубчастий вінець. Процедура була мені такою звичною, що я міг виконати її помацки в темряві. Неприємним було тільки те, що довелось вимаститися солідолом. Тому, натягши ланцюг, я пішов до берега, щоб витерти руки сухим кленовим листям. Розсунувши гілля куща, я побачив плесо. Воно було схоже на велике світне дзеркало, а над ним стояв… пан Зоммер.

Спочатку мені здалося, ніби він роззутий. Але потім я розгледів: пан Зоммер стоїть по самісінькі коліна в воді, за кілька метрів од берега, спиною до мене, обличчям на захід, до того берега, де за горами ще догасала остання біло-жовта смужка неба. Він стояв там, наче стовп, темний силует на яснішому тлі озера, в правій руці довга кривуляста палиця, на голові солом'яний капелюх.

Нараз він почав рухатися. Поволі, щодва кроки закидаючи палицю вперед і відштовхуючись нею, пан Зоммер заходив на глибоке. Ішов наче суходолом, як завжди, цілеспрямовано поспішаючи, просто на захід. На цьому місці озеро мілке, глибини набирає поступово. За метрів двадцять від берега вода сягала панові Зоммеру до поперека, й тільки пройшовши приблизно ще стільки, він опинився по груди у воді. Але йшов і йшов далі, трохи повільніше, ніж ходив звичайно суходолом, проте не гаючи жодної секунди, вперто, майже затято. Зрештою відкинув геть герлигу й заходився допомагати собі руками.

Я стояв на березі з широко розплющеними очима й роззявленим ротом, — напевне, такий вигляд має людина, яка слухає захоплюючу історію. Я був не переляканий, а радше приголомшений і заворожений тим, що бачив, не розуміючи трагедії моменту. Спочатку думав, що пан Зоммер стоїть і шукає якусь річ, що її впустив у воду; але тоді чому взутий? Потім, коли він рушив до плеса, я вирішив: купається; але хто ж купається в одязі, вночі, в жовтні місяці? І зрештою, коли пан Зоммер забродив дедалі глибше, в мене виникла абсурдна думка, буцімто він хоче перебрести озеро; а я подумати не міг "перепливти", бо пан Зоммер і плавання — це аж ніяк не поєднувалося докупи; ні, він подасться вбрід, сто метрів під водою, п'ять кілометрів до того берега.

Вода сягала йому вже до плечей, до шиї… Пан Зоммер сунув далі, вперед… Ось він пірнув, мабуть, утрапив ногами в яму, тоді виринув і побрів далі — без зупинки, поринаючи чимраз глибше, по шию, до підборіддя… Аж тоді до мене дійшло, що це діється, але я не міг зрушити з місця, не міг крикнути: "Пане Зоммере! Зупиніться! Верніться назад!" Я не кинувся кликати на допомогу, не шукав рятівного човна, чи

плоту, чи надувного матраца, я лише зачакловано дивився й дивився на маленьку цяточку голови, що все меншала й меншала.

І нараз її не стало. Лише солом'яний капелюх гойдався на плесі. А через жахливо довгий проміжок часу, — може, через півхвилини, може, через цілу хвилину, — над тим місцем зринуло кілька великих бульбашок, та й годі. Лише смішний бриль, що поволі плив чи то на захід, чи на південь. Я довго спостерігав за ним, аж поки він зник у пітьмі.

Минуло два тижні, перш ніж хтось узагалі помітив зникнення пана Зоммера. Перша спохопилася дружина рибалки Рідля, згадавши про місячну плату за свою мансарду. Коли ж пан Зоммер не з'явився й за місяць, вона порадилася з пані Штангльмайєр, а пані Штангльмайєр — із пані Гірт, яка заходилась розпитувати своїх клієнтів. Та оскільки ніхто з них не бачив пана Зоммера й не міг нічого сказати, то за півтора місяця рибалка Рідль заявив про це в поліцію. Минуло ще кілька тижнів, і в місцевій газеті з'явилося повідомлення про розшук і старенький паспортний знімок, на якому годі було впізнати пана Зоммера, бо на фото був молодик із кучмою чорного волосся, рішучим поглядом та впевненою, майже зухвалою посмішкою на вустах. А під знімком ми вперше прочитали повне ім'я розшукуваного: Максиміліан Ернст Егідіус Зоммер.

У селі певний час балакали про пана Зоммера та його таємниче зникнення.

— Він геть збожеволів, — казали одні. — Мабуть, заблукав і не може знайти дорогу додому. Напевне, вже й не знає, як його звати й де він мешкає.

— Може, виїхав? — казали інші. — До Канади чи до Австралії. Бо з його клаустрофобією йому стало тісно в нас у Європі.

— Заблукав у горах і провалився у звір, — казали треті.

Про озеро не згадав ніхто. І ще не встигла газета пожовкнути, як про пана Зоммера забули. Пані Рідль віднесла його речі до підвалу й почала здавати вивільнену мансарду дачникам, при цьому називаючи їх не дачниками, а туристами.

А я мовчав. Я не прохопився жодним словом. Ще того вечора, коли з добрячим запізненням прибився додому й змушений був вислухати цілу лекцію про згубну роль телебачення, я нікому не розкрив своєї таємниці. Пізніше — теж. Ні сестрі, ні братові, навіть Корнеліусові Міхелю нічого не сказав...

Не знаю, що змушувало мене так довго й уперто мовчати, але, думаю, не страх, чи провина, чи нечисте сумління. Швидше — спогад про той стогін у лісі, про тремкі губи під зливою, про ті благальні слова: "Та дайте мені нарешті спокій!" Той самий спогад, який змусив мене мовчати, коли я бачив, як пан Зоммер топився.

Примітки

1

Ірина Фридрих (нар. 1966 р.) — філолог-германіст, викладач німецької мови у Рівненському педінституті. Перекладає з української на німецьку та з німецької на українську. Дебютувала у "Всесвіті" 1993 року перекладом роману П. Зюскінда "Запахи".

2

"[Записки] про галльську війну" (латин.) — назва твору давньоримського імператора Гая Юлія Цезаря. — Ред.